

מִרְמָה לִקְבֹּל הַהִסְפָּקָה הַנִּצְרָכָה וְהַהִכְרָחִית, כְּדִי לִיִּשֵׁב הָאָרֶץ הַקְדוּשָׁה הַשּׁוֹמֵמָה מִבְּלִי בְּנִיָּה, וְלִהְיוֹת זֹכֶה לְהִתְפַּלֵּל שֵׁם לִפְנֵי הִיכָל מֶלֶךְ, אֲפִלְּעַל פִּי שֶׁחָרַב לֹא זֶה שְׂכִינָה מִמֶּנִּי^(ש"ז). וְהָדָר בַּחֲלָל עֹבֵד לֹא אֱלֹהֵי אִמָּת, כִּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עֲ"ה (שְׁמוּאֵל א כו, יט) אֲשֶׁר גִּרְשׁוֹנִי מִסִּתְּפַח בְּנַחֲלַת ה' לֵאמֹר לֶךְ עֹבֵד אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְאַחֲזִ"ל (עִז' ח) יִשְׂרָאֵל שֶׁבַחוּךָ לָאָרֶץ עֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה בְּטָהֳרָה הֵם.

עַכְשָׁנָה שֶׁמִּעֲוֹנֵי אַחֵי וְרַעֲי הַמִּתְגֹּרְרִים בָּאָרֶץ לֹא לָנוּ עַל אֲרָמָה טְמָאָה, זָכְרוּ זֹאת הַתְּאוּשָׁה, זָכְרוּ אֶת ה' וִירוּשָׁלַיִם תַּעֲלֶה עַל לִבְכֶּם^(ש"ח) הַתְּקוּשָׁה וְקוּשָׁה^(ש"ט). הַמְּזַכֵּרִים אֶת ה' אֵל דְּמִי לָכֶם תָּמִיד לֹא יַחֲשׂוּ^(ש"מ), וְאֵל תִּתֵּנוּ דְּמִי לוֹ עַד יִכּוֹנֵן וְעַד יֵשִׁים אֶת יִירוּשָׁלַיִם תְּהִלָּה^(ש"מא), עוֹשׂוּ^(ש"מב) גּוֹשׁוּ חוֹשׁוּ^(ש"ס), וְאֵל תַּחֲשֹׁבוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בַּחוּץ לָאָרֶץ חֵס וְשָׁלוֹם, לִקְיָם (וַיִּקְרָא כו, לח) וְאָכְלָה אֶתְכֶם וְגו'. זֹאת הִיטָה חֲטָאת אֲבוֹתֵינוּ הָרָאשׁוֹנִים שֶׁגִּרְמוּ בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת, כִּי מָאִסוּ אֶרֶץ חֲמֵדָה^(ש"מב). וְהִיא שֶׁעֲמַדָה לָנוּ בְּגִלוּתֵנוּ הִמָּר שֶׁלֹּא אֶחָד בִּלְבַד עָמַד עֲלֵינוּ, אֲלֹא בְּכָל דּוֹר לֹא שִׁקְטָנוּ וְלֹא שָׁלוֹנוּ. עַל צוּאֲרֵינוּ נִרְדַּפְנוּ יִגְעֲנוּ וְלֹא הוֹנַח לָנוּ^(ש"מג). כִּמְתַּ מִּלֵּב נִשְׁכַּחְנוּ^(ש"מד), אַחֲרֵי שֶׁשִּׁכַּחְנוּ דִּירַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְגַמְרִי. אֵין אֶחָד מֵאֵלֶּף מִתְעוֹרֵר לְהַחֲזִיק בָּהּ לְהִתְיַשֵּׁב שֵׁם לְדוֹר, כִּי אִם אֶחָד מִמְּדִינָה וּשְׁנַיִם בְּדוֹר. אֵין אִישׁ שֵׁם עַל לֵב מִבְּקֵשׁ אֶהְבֵּתָהּ, דּוֹרֵשׁ שְׁלוֹמָהּ וְטוֹבָתָהּ, וְלֹא מִצְפָּה לְרֹאוּתָהּ. כִּמְדוּמָה לָנוּ בְּהִיוּתֵנוּ בְּשָׁלוֹהַּ בַּחוּץ לָאָרֶץ שֶׁכָּבַר מִצָּאֵנוּ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וִירוּשָׁלַיִם אַחֲרֵת דּוֹגְמָתָהּ. עַכְשָׁנָה בָּאוּ עֲלֵינוּ כָּל הָרַעוֹת, בִּשְׁבַת יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ שֶׁפָּנִיָּא וְאַרְצוֹת אַחֲרֹת, בְּשָׁלוֹהַּ בְּכָבוֹד גָּדוֹל, מִיָּמֵי הַחֹרְבָן זְמַן רַב קָרֹב לְאַלְפִים שָׁנָה^(ש"מה), וְשׁוֹב נִתְגַּרְשׁוּ מִמֶּנָּה עַד שֶׁלֹּא נִשְׁאָר שֵׁם וְשִׁאֲרִית לְיִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַזֵּה. צָדִיק הוּא ה' כִּי יֵצֵא מִדַּעְתָּם לְגַמְרֵי עֲנִין גְּלוּתָם, וְהִתְעַרְבוּ בְּגוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם^(ש"מו), וַיַּעֲשׂוּ נִאֲצוּת^(ש"נ) וַיִּתְעַרְבוּ זֶרַע קוֹדֵשׁ בְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת^(ש"נא). צִיּוֹן הִיא דּוֹרֵשׁ אֵין לָהּ (בְּרֻכּוֹת לֵב)

(ש"ז) שְׁמִירָה, ב-ב. (ש"ח) יִרְמִיָּה, נא-נ. (ש"ט) צַפְנִיָּה, ב-א. (ש"מ) יִשְׁעִי, סב-ו. (ש"מא) שֵׁם, סב-ז. (ש"מב) יוֹאֵל, ד-יא. (ש"מג) שְׁמוּאֵל א, כ-לח. (ש"מד) תְּהִלִּים, קו-יג. (ש"מה) אִיכָה, ה-ה. (ש"מו) תְּהִלִּים-לא-יג. (ש"מא) מוֹמֵן חוֹרְבָן רֹאשׁוֹן בְּעֶרֶךְ. (ש"מב) תְּהִלִּים, קו-לה. (ש"מג) נַחְמִיָּה, ט-יח. (ש"מד) עוֹרָא, ט-ב.

היינו עזובה היינו שכוחה. גם היא נאנחה ותשב אחור^(שנב), ודורה חמק עבר שלח ידו מן החור^(שנג). והבנים חשך תארם משחור^(שנד). הלכו שחוח בגוים לא מצאו מנוח^(שנה). מות מחיים נבחר להם בחור^(שנו). כל זאת באתנו כי כארז נמשלנו ארץ צבי שכחנ^(שנו). לשוב אל ארץ מולדתנו לא זכרנו, עיר קברות אבותינו לא דרשנ^(שנח). אל גיל כעמים שמחנ^(שנט). לאד בגוים אין תורה לקבוע דירה חשקנו.

מי האיש החכם ויבן את זאת על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר וגו' ויאמר ה' על עזבם את תורת^(שס), (וכתוב זה שבא לידינו, לא פטרנוהו בלי לוית חן עם ביאור הגון כמו שאכתוב להלן בס"ד: כתר לי זעיר כדי שלא להפסיק כאן באמצע ענין) כי ישראל קרוים נחלת ה'^(שסא), והארץ היא נחלת^(שסב), והתורה תלויה בשניהם בעם ה' על נחלת ה'. והעוזב אחת עוזב השנית ע"ד האמת. ואמרו בב"ר פ' לך לך, (בראשית רבה פרשת לך לך) אם נכנסין לארץ מקבלין אלהותי ואם לאו כו'. ואין להאריך בידוע כמה הפליגו רז"ל בשבח א"י והדרים בה, כי התלמוד והמדרשים והזוהר וספרי החכמה מלאים מפה לפה. וכן המפרשים מלאו ידיהם לה' להזכירה לשבח גדול. ביחוד הראב"ע^(שסג), והרמב"ן^(שסד) על התורה יע"ש. ובעל ס' הכחר החסיד הפליא בדבר זה בכמה מקומות מספרו. כמעט שעל קוטב זה סובב קוטר ספרו. מבריה מן הקצה אל הקצה, תחלתו וסופו חתימה מעין פתיחה, וכן בשני^(שסה) ורביעי^(שסו) ממאמריו, והכל הולך אחר החיתום, שמוצא שפתיו שמר כאשר בפיו מלא לאמר. לטענת המלך המתווכח עמו שרצה לעכב על ידו ולהחזירו מדעתו, בתום לבבו בחכמה והשכל ענה. לטורח עינוי הדרך והסכנה, לא חשש לא נסוג אחור ולא פנה. צדק לפניו יהלך וישם דרך פעמיו^(שסז), לחתום בה ימיו. ינוח על משכבו בשלום, צדיק יסוד עולם, זכה חוכה רבים בויכוחיו ותוכחותיו האלהיים. רוח ה' דבר בו בה איש האלוהים עד הלום:

(שנב) איכה א-ח. (שנג) ש"הש, ה-ד-ו. (שנד) איכה, ד-ח. (שנה) איכה, א-ג.
 (שנו) ירמ' ח-ג. (שנז) יומא ט. (שנח) נחמ' ב-ג. (שנט) הושע ט-א. (שס) ירמ' ט
 יא-יב. (שסא) דברים ט-כו. (שסב) שמואל א-כו-יט. (שסג) חיי שרה כג-יט. וישלח
 לג-יט. תרומה כה-מ. וילך לא-טז. (שסד) בראשית א-א. וירא יט-ה. ויצא כח-נא.
 ואחרי מות יח-כח. (שסה) אות' ח-ט ברציפות עד אות כה. (שסו) אות יז. (שסז)

אמנם שאין מקום לבעל הדין לחלוק מהא דרבי יהודה (כתובות קיא) דס"ל כל העולה מבבל לא"י עובר בלא תעשה, דהא אידחו בגמרא דההיא ודאי בכלי שרת. ורבי יהודה גופיה נמי לא אמרה אלא מבבל, משום דאזיל לטעמיה דס"ל נמי הדר בבבל כדר בא"י כדיליף מקרא. וטעמא דמילתא, משום שמשם יצא עיקר שרשנו אברהם אבינו ע"ה ארץ מולדתו אור כשדים, ושם נגלו אליו האלהים^(שסח). וכן ליחזקאל הנביא^(שסט) ודניאל וחבריה^(שע) הופיע אליהם נבואה ורוח הקדש על נהר כבר, היה מוכן להשראת שכינה. וכן שגלו ישראל בתחילה גלו לבית אמם^(ישע), בשגם קרוב לשונם לשון תורה, ותרגום שני ללשון הקודש^(שעא), לכן נתקימה תורתן בידם בארץ ההיא המסוגלת לתורה דוגמת א"י בקירוב, חכו לקבוע שם ישיבות גדולות מימות גלות יכניה והחרש והמסגר^(שעב), מבבל יצאה תורה והוראה לכל ישראל, כל ימי האמוראים בעלי התלמוד והגאונים. והיא עיקר הטעם של אותן שלא רצו לעלות לא"י אז. מפני שלא היו שם ישיבות גדולות מופלגות בהרבצת תורה כמו בבבל. כמ"ש שילהי כתובות (כתובות קו ע"א) דאמרי במערבא קמו רבנן ממתכתא דר"ה בבלאה. שהיו מתמיהים על ריבויים. עם שהיו גם בא"י חכמים גדולים בעת ההיא. מ"מ לא זכו להתפשט בלמודם בקבוץ גדול עם תלמידים כמוהם, אולי בסבת מלכות הרשעה שפשטה אז בארץ, ומנעה לימוד התורה ברבים, והיו מתחבאים ועוסקים בתורה בסתר. מה שאין כן תחת מלכי פרס היו ישראל בשלווה גדולה, פנויים לעסק התורה בריוח גדול זמן ארוך, זהו בלי ספק הטעם העיקרי, שלא עזבו כל חכמי בבל מקום דירתם לבוא לגור בארץ. וכך נראה מדשלחו אחוהי לרבה (שם) שמא תאמר אין לך רב ללמוד הימנו. ולא סוף דבר, כדי ללמוד תורה מותר לצאת לח"ל, אלא אפילו ללמודה לאחרים, כדאמרי' שלהי יומא (יומא פז ע"ב) כי היכי דליחות רב ולגמר אורייתא בבבל.

ואעפ"כ מצינו כמה וכמה מן האמוראים שעלו מבבל לא"י אחר שנתחכמו בתורה, כגון ר' חייא ובניו (סוכה כ) ר' אלעזר בן פדת (כתובות קיב). סתם ר"א הוא בן פדת רב כהנא (ב"ק קיז. זבחים נט), ורב אסי (כתובות קיב). וכן רב אבא ורב אמי.

במאמר חמישי מאות כב עד הסוף. הלשון לפי תהלים, פה-יד. (שסח) התחלת פ' לך לך. (שסט) יחזקאל, א-א. (שע) דניאל, י-ד-ז. (שע) תוספתא ב"ק פרק ז-ב. (שעא) התרגום שמדברים בו בבל, שני בחשיבתו ללשון קודש. (שעב) גיטין, פח.

ברכות כד), רב ספרא (חולין קי), ור' זירא (כתובות קיב. ברכות נו. וכן ר' זעירא ירושלמי פ' היה קורא) ורחב"א (שבת קה ברש"י, וכן ר' חייא בר גמדא. כתובות קיב), ור' ירמיה (כתובות עה) ורבים זולתם. וילמוד סתום מן המפורש, פשיטא טובא דסליקו להו לבתר אף על גמ דלא דכיר להו תלמודא, ואותן שלא עלו בודאי אנוסים היו. אם מחמת חולי ויסורין, או עוני או תלו בהו טפלי, או שעת חירום היה ותגר מלכיות. דאנוס פטור, ואין דנין משאי אפשר ואין שעת הדחק ראייה. אבל בשעת רוח ודאי היו עולין לא"י עם כל השבח הנ"ל דבבל. ואע"פ שאינה רואה חבלי משיח, וקרו לה (כתובות קיא) קרנא דשיזבתא, אעפ"כ לא השגיחו בה ראשי דורות חכמי התלמוד, והניחו מקומם ועקרו סיכי ומשכני ואזלו ורהטו^(שעג), ונקטי במצרא ועברו לדוכתא דמשה ואהרן לא זכו. (שם קיב) א"כ מה יש לנו לעשות אנו העניים ואביונים, השוכנים קרוב לקוטב הצפוני, אשר לא זרח שם אור השכינה מעולם. ורחוקים מאוד מאדמת הקודש ומלשון הקודש, עאכ"ו שיש לנו להתאמץ ולעלות במרכבה בקרון ובאסדא, אל ארץ חמדה, ולא יעצרונו הגשם והשלג, מלכת אל המקום העבודה. ואין טענה מחמת הסכנה כי בשעת שלום אין סכנה כל כך. וסכנת המדבר והים בודאי אינה קרויה סכנה לענין זה לפטור ממצוה גדולה כזו דמצלא ומגנא. (וע' ש"ע א"ע סי' ע"ה. שאפי' בשעת חירום, מנזא אמון והלאה חייבין לעלות אע"פ שאין הולכין משם כ"א בספינה או דרך המדבר) ומלכים ושרים עוברים ושבים באניות הלכו בציות.

ראה דרכך בגיא ובקעה^(שעד), על כל הר וגבעה, יחד עשיר ואביון לקנות נכסים רצים כסוסים, דרכם בים חומר מים רבים ובעזים נתיבה^(שעה). הביטו ארחות תימ"ה, קווי הליכות שבא^(שעז), לאסוף הון עתק ולצבור כסף כחול, ישוטו להודו ולכוש למדינחא למערבא, בכמה סכנות אתה מכניס עצמך גוף ונפש בכל יום, (וכמו שהרגיש בעל ס' הכוזרי בחתימת הס' יע"ש. פי צדיק ינוב חכמה^(שעה)) על פת לחם יפסע גבר^(שעט) פסיעה גסה המאבדת מאוד עיניו^(שפ), ומקצרת ימיו ושניו. ולכבוד בוראך ולהנאת נפשך לזכות לחיי

(שעג) פסחים פ, ועקרו יתר אהליהם ואהליהם הלכו ורצו. (שעד) 'ירמי' ב-כג. (שעה) ישעי' מג-טז. (שעז) איוב ו-יט. מליצה, מביטים לתימא ושבא לדרום הרחוקה לסחור לשם ומשם. (שעה) משלי י-לא. (שעט) שם כח-א. (שפ) ברכות מג.

עולם, אמרת עצל, שחל בדרך(שפא), כמשוכת חדק(שפב). חש לכל אשר ימצא שם בדק. עד מתי עצל תשכב על מטת העצלות(שפג) מעט חבק לשכב(שפד) בראש חבל(שפה), עד יגלו מוסדות תבל. ולמה לא תקנה לך תחבולות, להמלט על נפשך בהיות לאל ידך לעשות, לבא להתלונן בצל שדי(שפו) ותחת כנפיו לחסות(שפז):

ברם עדיין יש לעיין בדבר א', שזכר מהרא"י בפסקיו (שאינם תחת ידי לעת כזאת), [ראה מלואים מספר ית] למנוע העלייה לארץ, מחמת שנמצאו בעמינו רשעים ישור כשך יקושים(שפח). דוגמתו מצינו זכרון לראשונים בירושלמי ס"פ היה קורא, (ברכות פרק ב ה"ח) ששאל רב כהנא לר"י מאן דאימיה מבסרא ליה, ואיתת אביה מייקרא ליה, להן יזיל, א"ל יזיל להן דמוקרא ליה. נחית ליה כו'(שפט). ואולי יאמר אדם לפסוק גם בזו בתרי זימני הוי חזקה(שצ), חלילה לנו לגזור גזירה קשה כזאת על הארץ הקדושה. ואם באמת לא אכשור דרי, הלא יש לנו לדון ק"ו מעצמנו, אם גבירה לוקה שפחה עאכ"ו(שצא) דשכיחי אפיקורי, פוק חזי ולא עדיף שמא מברי. א"כ מה לנו הנאה ומה הריוח בארץ טמאה. אבל אם רב כהנא בזמנו ומהרא"י כפי דורו(שצב) דיברו שבבל היתה לראש פנה לתורה ולתעודה, וא"י פנה הדרה והודה אז כנ"ל. וכן לפי ערך בימי מהרא"י, היה עדיין לחלוחית של כבוד תורה קיימת בארץ אשכנז(שצג) יותר מכל הארצות. משא"כ עכשיו בעו"ה שירדה פלאים, פליטת הגולה שבמדינות הללו, ירדו בעניות של תורה למדרגה תחתית, וידל ישראל מאד בחר"ל, עד שכל הארצות עיסה לא"י(שצד) להרבצת תורה

(שפא) משלי, כו-יג. (שפב) שם, טו-יט. הדרך מגודרת בקוצים. (שפג) משלי, ו-ט. (שפד) משלי, ו-י. (שפה) משלי, כג-ל. כמי ששוכב על יד תורן הספינה שרעתו מבולבלת מחוזק תנועת הספינה. (שפו) תהלים, צ.א. (שפז) תהלים, צ.ד. (שפח) ירמיה, ה-נו. יארבו לאנשים כמו שמניח פת יקושים ללכוד צפורים. (שפט) פירוש: אמי האמיתית מבזת אותו, ואשת אבי מכבדת אותי, לאן אלך? [הכוונה בארץ ישראל מבזין אותי ובבבל מכבדין אותי, לאן אלך] ענה לו ר' יוחנן שילך לאן שמכבדין אותך, ירד ר' כהנא לבבל. (שצ) בזמן ר' כהנא, ובזמן בעל תרומת הדשן. (שצא) תענית, כא. (שצב) תרומת הדשן חי בסוף מאה הראשונה, והתחלת המאה השני לאלף הששי. (שצג) היה גר בשטיירמארק שבגרמניה. (שצד) כתובות,

אמיתית, הלא טוב לנו להתהלך לפני ה' בארצות החיים, תמן זולא תמן שובעה^(שצה), תמן רננה דאוריתא חכמה ודעת. וכבר זכרתי למעלה והוכחתי בבירור שאפילו בבל בימי חכמי התלמוד היו עולין לא"י ת"ח לרוב. ובה נ"ל לפרש משרז"ל פ' חבית (שבת קמה ע"ב) מפני מה ת"ח שכבל מצויינין לפי שאינן בני מקומן, היינו שעולין לא"י (ופרש"י דחוק) ואע"פ שסתם אמרו ת"ח שבבל, אין הכוונה כי אם על כל העולין משם לא"י, שהיו בני א"י תמהים עליהם שמלבושיהם נאים יותר מהם. ורב אסי (שבת שם) שרצה לומר מפני שאינן בני תורה. היינו לגבי בני א"י דעדיפי כתרי מינן כלא חשיבי. אבל ר"י השיבו לפי האמת משום דכי סלקי להתם עדיפי כתרי מינייהו^(שצז):

ולכבוד אכסניא של תורה. אפתח ואדרוש תו בהך מילתא בחדא מחיתא. אותה שאמרו בפ' י"א דנדרים, (נדרים פא ע"א) [ראה סלואים מספר יט] שלחו מתם הזהרו בערבוביתא, הזהרו בחבורה, הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה. ¹²³⁴⁵⁶⁷ ^{מחיתא} דיש להקשות מאי שנא הני תלת דשלחו בני א"י והזהירו לבני בבל. ויוכן עפ"ש שם פ"ג (נדרים כב ע"א) על הפסוק (דברים כח, סה) ונתן ה' לך שם לב רגז, וכליון עינים, ודאבון נפש, שלא נאמרו אותן קללות אלא בח"ל לא בא"י. לכן הזהירו בני א"י מאחר שאינכם עולים לכאן ע"כ הזהרו בערבוביתא דמתיא לידי שעמימותא דלא נאמר אלא בגולה, משא"כ בא"י אינן צריכין ליזהר כ"כ, כדאמר אכתי לא עבר לן ירדנא^(שצט). גם ידוע מה שדרשו (ברכות סג) חרב אל הברדים שעוסקין בתורה בד בבד ולא עוד אלא שמטפשינן, מה שאין כן בא"י אין לחוש, משום דאורא דא"י מחכים. והזהירם עוד על בני עניים שיעלו משם לא"י, שיעזרו במלבושים נאים מאחר שילכו חוץ למקומם, ואמרי אינשי (שבת קמה) בלא מתא תותבאי^(ת), ויצטרכו לבגדים, ואם לא מצאה ידם מחמת עניותם ימנעו מלעלות, לכן ביותר הצטרכו לזרז עליהם במקום שיש חסרון כיס, שמסתמא לא יחושו להם וישארו בבבל. לפיכך הזכירו שיזהרו בהם ויסייעום כי מהם תצא תורה. וזה כפתור ופרח (וכענין הזה י"ל בג' דברים ששלחו לרבה, (כתובות קיא) אך כסבורני שקראתיו באיזה ספר):

קיא. (שצה) ירושלמי כלאים פרק ט, ה-ג. (שצז) כתובות עה. (שצט) כתובות קיב. (ת) רש"י: בעירי איני צריך להתכבד, אלא בשמי, שאני ניכר בו. בלא מתא: מקום

ע"פ הדברים האלה נתגלה לי פירוש האגדה החמורה שבצדה, אשר נתקשו בה כל גדולי עולם, לא יכלו לה להלמה ולהלבישה צורה הדורה^(תא). וזה תוארה, אמר רב יהודה אמר רב (נדרים פא) מה דכתוב, (ירמיה ט, יא) מי האיש ויבן את זאת כו', דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו כו', היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה, אמר רבי יהודה שלא ברכו בתורה תחלה ע"כ. והנה המאמר צווח דרשוני, לא לבר מחמת הסיום, מנא ליה שלא ברכו, ומה טעם יש בו. גם התחלה קשה הביאור, מה זה שלא מצאו כל אנשי חיל ידיהם להשיב, וכי נעלם מנביאים וחכמים חטאת ישראל בעזיבת התורה, הלא הם הוכיחום תמיד על זאת, והתרו בהם גלות הארץ.

ואמנם הדרש הלז ודאי יש לו סמך מכואר בכתוב מי האיש החכם ויבן וגו' כפל הל' מורה באצבע שהוא דבר נעלם משני אלה הכתות. אבל באמת פשטו של מקרא קשה, יותר מן המדרש, כי מלבד זה בהכרח צריך לדקדק עוד, אריכות לשון תורתי אשר נתתי לפניהם, מי סגי למימר תורתי גרידא. ועוד כפול ומכופל הענין במלות שונות, ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, כל האי למאי אתא.

לכן עשה אזנך כאפרכסת דבר דבור על אופניו בעזה"י. כי הוא זה ודאי על גלות ישראל מהארץ, אין שואל כי התשובה בצידה ידועה לכל, כיון שחטאו גלו כמיועד. אך על אבדת הארץ אחר שגלו ממנה באה השאלה, כי אם ישראל חטאו הארץ על מה היא לוקה, שאבדה כל כחה וטובה ונצתה כמדבר מכלי איש עובר, ומדוע לא תוסיף תת כחה לבני אדם אחרים שיבואו ויושיבוה, כי לא תוהו בראה, ולא לשוא נמצאת יותר משאר ארצות נושבות. וזה לענין ברור בביאור הלשון, לא כהבנת כל המפרשים, דקאי ישראל שאבדו מן הארץ, ואין זה במשמע הלשון כלל, שאינו יוצא מידי פשוטו, שהארץ היא האבודה ועל מה זה אבדה היא. וזהו ודאי שאלה קשת הפתרון, שזה לא נגלה עדיין לחכמים ולנביאים, שתענש הארץ בגלל עוונות ישראל גם אחר שכבר גלו ממנה, ואין להם נזק וצער בשבת ופגם ובטול כח הארץ, ומה אכפת להם אם תתן יכולה לאחרים, ולקחה מידת הדין, שילה חטא ויוחנא משתלמא^(תב). (ב"ר פס"ד) לכן לא ידעו עד שפירש הקב"ה על עזבם תורתי וגו'.

אינו עירי, תותבא, כבודי, תלוי בשמלתי. (תא) ראה שם בר"ן בשם רבנו יונה. (תב) במדרש שילה ב-א. רש"י: מושלים בני אדם משל. ואומרים. זה חוטא וזה לוקה.

יובן ע"פ אותה שארז"ל (פ"ק דע"ז) בתחלה נקראת תורת ה', ואחר שלמד אדם ויגע בה נקראת תורתו. ר"ל שנקנית לו בקנין, ונעשית שלו. וכענין שאמרו במרע"ה (ע"ז יט) בתחלה היה לומד תורה ומשכחה, עד שניתנה לו במתנה (וכן פי' בחידושי אגדות) והוא פשוט. וכן דרשו (עירובין נב) על הפסוק (במדבר כא, יח) וממדבר מתנה. אמנם אין כל הארצות מסוגלות לכך לראות סימן יפה בתלמודם, כדאמרי' (סנה' קט, ב"ר פל"ח) בבל בורסיף סימן רע לתורה, שהלומד תורה שם משכחה, ואינו רואה סימן יפה בתלמודו, אפילו הוא חוזר עליה הרבה, כי המקום גורם לשכחה. משא"כ בארץ ישראל, שאוירה מחכים ואין תורה כתורת א"י, כמ"ש (ב"ר פ' טז) על הפסוק (בראשית ב, יב) וזהב הארץ ההיא טוב, (כי היא תורה אור. וירא האור כי טוב, ולהפך במחשכים וגו' זו תלמודה של בבל), (סנהדרין כד).

עכשיו יובן היטב בדיוק נפלא, כי הקב"ה גילה סוד זה שהדין הוא שהארץ תסכול גם כן עונש בסבת עזיבת ישראל התורה. כי נתנה להם בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו, והם קשורים ותלויים זה בזה, שאם אין ישראל אין ארץ, ואם אין תורה אין ישראל, ולמי תוצא הארץ יכולה והשפעתה, לגוים שעמדו עליה בחטאתינו.

אך אם היו ישראל רוצין, ונותנין דעתם לשוב אל הארץ, ולעסוק בתורה שם, היתה גם הארץ חוזרת לכוחה ולטובתה. היינו דקאמר (ירמיה ט, יא) על מה אבדה הארץ עוד היום, לא תוסיף תת כחה, על עזבם תורת. שעם היותה שלי לא היתה עיני צרה, אשר נתתי לפניהם, כלומר, אבל לא שתשאר שלי כי נתתיה מתנה להם, ע"י שיעסקו בה ויזכו במתנה גמורה כשלהם. משא"כ עכשיו שמאסו הארץ, עם היות שלומדים בחוץ לארץ, נשאת תורת כבתחלה, מאחר שלומדים ושוכחים ומבזים מתנתי. (ועל כן השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו, דשוכח פושע הוא) וחזר ופירש מה רעה גורמים עוד, שבהכרח תורת חוץ לארץ סופה בטלה מכל וכל, כי נמשך ממילא שהתלמידי חכמים מתבזים שם, לפי שאינם ת"ח גמורים שינהגו בהם כבוד כראוי ומחויב. הוא שאמר ר"י שלא ברכו בתורה תחלה ר"ל, שהניחו לעם הארץ לברך לפנייהם ולקרות בתורה ראשון, שלא כדין התלמיד חכם, שאינו רשאי להניח לקרות לפניו אפילו כהן עם הארץ לברך תחלה, (זה הפירוש ברור יותר בעז"ה) וזה, גרמה להם עמידת חוץ לארץ שאע"פ שעסקו שם בתורה, מאחר שלא נתקיים תלמודם בידם ולא הצליחו בה, לכן אין העם נושאים פנים לתורה, ונתבטל כבוד התורה. ואם